

ЖУРНАЛИСТИКА

УДК: 025.3

DOI: 10.35254/bhu/2022.59.87

Мелис кызы Н.,

К. Карасаев атындагы БМУ

Мукамбетова Г.И.,

К. Карасаев атындагы БМУ

СТУДЕНТТЕРДИН ИЛИМИЙ ИШТЕРИНИН БИБЛИОГРАФИЯЛЫК
ЖАКТАН ЖАСАЛГАЛООДУГУ МАСЕЛЕЛЕР**Кыскача мазмуну**

Плагиат маселеси азыркы учурда абдан актуалдуу жана илимий билим берүү тармагына терс таасирин тийгизип жатат. Студенттик илимий эмгектердин библиографиялык жактан жасалгалоосу плагиат менен түздөн-түз байланыштуу. Азыркы жаштардын библиографиялык сабатсыздыгы СИИИ көптөгөн көйгөйлөрдү жаратат.

Булактар менен адабияттардын тизмесин туура түзүү - теманын илимий потенциалын, объектисин жана изилдөө предметин аныктоо, иштин темасы боюнча керектүү маалыматты издөө керек болгон материалдардын чөйрөсүн аныктоого мүмкүндүк берет. Булактар-бул изилдөөчү жаңы билим алуу үчүн изилдеп жаткан нерсе. Булактарда изилдөө алкагында коюлган маселелерди чечүү үчүн түздөн-түз талдоону талап кылган маалымат топтолот. Колдонулган адабияттардын тизмеси илимий-изилдөө ишинде чоң роль ойнойт. Ошондуктан библиографиялык жасалгалоого басым жасалып, студенттердин илимий эмгектерди библиографиялык жол-жоболоштуруудагы көйгөйлөрү баяндалат жана кыскача түшүндүрмө берилет.

Түйүндүү сөздөр: библиография, библиографиялык жазуу, библиографиялык сүрөттөмө, библиографиялык жасалгалоо, библиографиялык тизме, библиографиялык маалымдама, документ, илимий-изилдөө иши (ИИИ), студенттик илимий-изилдөө иши (СИИИ), мамлекеттик стандарт.

ПРОБЛЕМЫ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО ОФОРМЛЕНИЯ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ**Аннотация**

Проблема плагиата в настоящее время очень актуальна и оказывает негативное влияние на сферу научного образования. Библиографическое оформление студенческих научных работ (НИР) напрямую связано с плагиатом. Библиографическая безграмотность современной молодежи создает много проблем в НИР.

Определение научного потенциала темы, объекта и предмета исследования позволяет установить круг материалов, в которых надо искать нужную информацию по теме работы, и составить перечень источников и литературы. Источники – это то, что исследователь изучает, чтобы получить новое знание. Список использованной литературы играет большую роль в НИР. Поэтому делается акцент на библиографическое оформление и описывается проблемы, допускаемые студентами при библиографическом оформлении научных работ и дается краткое пояснение.

Ключевые слова: библиография, библиографическая запись, библиографическое описание, библиографическое оформление, библиографический список, библиографическая ссылка, документ, государственный стандарт, научно-исследовательская работа (НИР), научно-исследовательская работа студентов (НИРС).

PROBLEMS OF BIBLIOGRAPHIC DESIGN OF STUDENTS' RESEARCH WORK

Abstract

The problem of plagiarism is currently very relevant and has a negative impact on the field of scientific education. The bibliographic design of student scientific papers (R&D) is directly related to plagiarism. Bibliographic illiteracy of modern youth creates many problems in research.

The definition of the scientific potential of the topic, object and subject of research allows you to establish a range of

materials in which you need to look for the necessary information on the topic of the work, and make a list of sources and literature. Sources are what a researcher studies to gain new knowledge. The list of literature used plays an important role in research. Therefore, the emphasis is placed on bibliographic design and describes the problems allowed by students in the bibliographic design of scientific papers and gives a brief explanation.

Key words: *bibliography, bibliographic record, bibliographic description, bibliographic design, bibliographic list, bibliographic reference, document, research work (R&D), student research work (SRW).*

Студенттин илимий-изилдөө иши (НИРС) - бул өз алдынча изилдөө иши, анын илимий иштеп чыгууга коюлуучу талаптарга ылайык натыйжалары, изилдөөнүн натыйжаларынын презентациясынын түрүнө карабастан, студенттик илимий ишти жасалгалоосу тариздөө ченемдерге ылайык келүүгө тийиш.

Илимий-изилдөө иштерин даярдоо студент тандаган тема боюнча өз алдынча илимий издөө жана адабияттарды, булактарды талдоо көндүмдөрүн алууну камтыйт. Илимий изилдөө этаптарынын схемасы анча катаал эмес, чогултуу, иштеп чыгуу жана алынган маалыматтарды талдоо, ошондой эле ар кандай булактардан изилдөөнүн бир аспектиси боюнча маалымат максаттуу издөөдөн кийин комплекстүү жүзөгө ашырылышы мүмкүн.

СИИИ бул кесиптик өнүгүүнүн негизги компоненти, келечектеги адисти бүтүндөй окутуу учурунда коштоп жүрөт жана өзүнүн өзгөчөлүгүнө ээ. Окуу процессинде студенттер кесиптик-изилдөө компетенттүүлүгүн өздөштүрүп, илимий иштин туура библиографиялык жол-жоболоштурууну билүүгө кирген маалыматтык компоненттин жана маалыматтык маданияттын белгилүү бир деңгээлине жетишүүсү керек [2].

Аткарылган илимий иштердин аягында текстти жазууда колдонулган адабияттар (ресурстар) жөнүндө маалыматтарды камтыган тизме жайгаштырылат, ал библиографиялык тизме деп аталат.

Библиографиялык тизме - ар кандай илимий иштин (жарыяланган же жарыяланбаган) милдеттүү компоненти болуп саналат. Мисалга алсак монография, диссертация, макалалар, курстук же дипломдук (квалификациялык) долбоорлор ж.б. Заманбап абалы жөнүндө маалымдуулугунун көрсөткүчү катары чагылдырууга автордун өзү карап жаткан теманы изилдөөдө акыркы 3 – 5 жылдагы адабияттарды, булактарды колдонуусу өзгөчө баага татыйт. Библиографиялык тизме илимий изилдөөнүн булактарын көрсөтөт, иштин текстинде келтирилген жоболордун, фактылардын, статистикалык маалыматтардын, цитаталардын жана ар кандай булактардан алынган башка маалыматтардын аныктыгын жана тактыгын документтештирүүгө жана негиздөөгө мүмкүндүк берген материалдарды чогултуу жана талдоо боюнча автор тарабынан жасалган өз алдынча чыгармачылык ишти чагылдырат. Так жана туура түзүлгөн тизме илимий этика жана илимий эмгек маданиятынын көрсөткүчү болуп саналат. Ошондуктан, илимий эмгекте библиографиялык тизмени түзүү жана иштеп чыгуу маселелерине эң олуттуу көңүл буруу керек [3].

Библиографиялык басылмалардын жана басылмалардын тизмесин туура тариздөө узак жана көп убакытты талап кылат. Албетте, интернеттен жөнөкөй илимий макалалага колдонгон адабияттардын тизмесин иштеп чыгуу боюнча үлгүсүн жана адабият булактарынын сыпаттамасын таба аласыз, бирок бул көп убакытты талап кылышы мүмкүн. ЖОЖдордун студенттери, илимий кызматкерлер, аспиранттар жана редакторлор шилтемелерди

кылдаттык менен тандап, шилтемелерди жасап, аларды алфавит боюнча иреттеши керек.

Библиографиялык шилтемелердин тизмесин жазуунун кыйынчылыгы мыйзамдарда белгиленген талаптарды так сактоо зарылчылыгында. Стандарттар боюнча шилтемелердин тизмесин түзүү-аткаруу эрежелери убакыттын өтүшү менен өзгөрүлүп турган жол-жобо. Жаңы мамлекеттик стандарттар чыккан сайын, курстук иш, илимий окуу куралы же кандайдыр бир документ жазган адамдар жаңы талаптарга ылайыкташуусу керек. Ушул эле себептен, кээде тексттин чоң көлөмүн кайра жазууга туура келет, бул абдан ыңгайсыз.

Башка көйгөй, көп учурда адабият тизмесин иштеп чыгуу учурунда пайда болгон каталар эсептелет. Мисалы, туш келди коюлган тыныш белгилери бүтүндөй курстук же квалификациялык библиографияны бузушу мүмкүн, ошондуктан студент аз упай топтоп калат, ал эми татаал чыгармалар менен иштөөдө туура эмес маалыматтарды көрсөтүү жагымсыз кесепеттерге алып келет.

Библиографиялык тизмени түзүүдө библиографиялык жазууларды түзүүнүн эрежелерин жөнгө салган документтерди колдонуу керек.

Тизмеге киргизилген документтер библиографиялык жазуулар түрүндө берилет, алар төмөнкү мамлекеттик стандарттардын талаптарына ылайык түзүлүшү керек:

➤ГОСТ 7.1-2003 “Библиографиялык жазуу. Библиографиялык сүрөттөө. Жалпы талаптар жана түзүү эрежелери”;

➤ГОСТ 7.80-2000 “Библиографиялык жазуу. Аталышы. Жалпы талаптар жана түзүү эрежелери”;

➤ГОСТ 7.82-2001 “Библиографиялык жазуу. Электрондук ресурстардын библиографиялык сүрөттөлүшү. Жалпы талаптар жана түзүү эрежелери”.

➤ГОСТ 7.0.12-2011 “Библиографиялык жазуу. Орус тилиндеги сөздөрдүн кыскартылышы. Жалпы талаптар жана эрежелер” [5].

Маалыматтык маданият чөйрөсүндө керектүү деңгээлге жетүү үчүн, өзүнүн илимий эмгектерин библиографиялык жол-жоболоштурууну билүү үчүн атайын окутуу талап кылынат, ал биздин байкоолорубуз боюнча көптөгөн билим берүү мекемелеринде жок. Тилекке каршы, бүгүнкү күндө көпчүлүк студенттер библиографиялык тизмелерди туура түзүүнү билишпейт, андыктан студенттерге библиографиялык тизме түзүүнү үйрөткөн сабактарды кошуу керек.

Бул маселе биздин өлкөдө гана эмес, жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдө да чоң көйгөйлөрдү жаратууда. Биздин маалыматтар боюнча, совет мезгилинде бардык ЖОЖдордо библиографиялык тизме түзүү боюнча сабактар уюштурулган болчу. Бүгүнкү күндө Кыргызстандын алдынкы кээ бир гана жогорку окуу жайлары өздөрүнүн окуу пландарына туура библиографиялык тизме түзүү боюнча атайын курстарды киргизишкен. Мисалга алсак, Иса Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы жана Исхак Раззаков атындагы Кыргыз

техникалык университети ж.б. окуу жайлар.

Маалымат доорунда бизди студенттердин библиографиялык билиминин, жалпы маалымат маданиятынын жетишсиздиги тынчсыздандырат. Студенттер илимий-изилдөө иштерин жазуудагы библиография жактан жасалгаоодо, библиографиялык тизмени түзүүдө көп ката кетиришет. Ошол каталардын кээ бирлерине токтоло кетсек:

Биринчи ката – библиографиялык тизменин аталышы. Эреже боюнча, адабияттардын библиографиялык тизмесин ар кандай басма иштеринде, изилдөөгө тиркелген булактардын тизмесинде жалпы формада - "Адабият", "Библиография", "Булак" деп атоо сунушталбайт. Тизменин аталышы анын курамы жөнүндө түшүнүк бериши керек, мисалы алсак “Колдонулган булактардын тизмеси” же болбосо “Колдонулган адабияттардын тизмеси”.

Экинчи ката, көптөгөн студенттер колдонулган адабияттардын тизмесине талапка ылайык тексттин өзүндө келтирилген же шилтемеленгенден минималдуу булактарды киргизиш керек болгондо, алар тизмеге колдонулбаган булактарды кошуп койгондугун көрөбүз. Алар колдонулган адабияттардын тизмесиндеги бардык булактар менен тааныш эмес.

Көп кездеше турчу негизги үчүнчү ката - библиографиялык шилтемелердин, адабияттардын, булактардын тизмеси алфавиттик тартипте эмес, эркин жайгаштырылганында. Авторлорду жазууда чоң көйгөй алгач инициалдарды, андан кийин фамилияларды жазышат. Эреже боюнча, алгач фамилияны жазабыз, андан кийин үтүр жана инициалдарды чекит аркылуу коёбуз же бул макала жыйнагы болсо документтин аталышы менен баштайбыз. Туура жана так алфавиттик тартипте түзүлгөн булактарды түшүнүү оңой жана издөөдө же табууда ролу чон.

Библиографиялык жактан жасалгалоонун эң кеңири таралган ыкмасы – алфавиттик жайгаштыруу, башкача айтканда, библиографиялык сүрөттөмөлөрдү авторлордун жана эгер автордун фамилиясы көрсөтүлбөсө басылмалардын аталыштарын алфавиттик тартипте жайгаштыруу зарыл. Бир автордун чыгармаларын алфавит боюнча чыгармалардын аталыштарын, авторлордун ысымдары окшош болуп калган учурларда инициалдар алфавит боюнча жайгаштырылат. Бир автордун чыгармаларын саноодо анын фамилиясы жана инициалдары ар бир жолу сызыкча менен алмаштырбастан көрсөтүлөт.

Кийинки көйгөй документтердин түрүн билбөөдө (монография, журналдардан жана гезиттерден алынган макалалар, стандарттар, илимий эмгектер, мыйзамдар, электрондук документтер ж.б.) себеби, ар бир документ ар кандай жол менен жасалгаланат.

Акыркы чоң көйгөй бул - библиографиялык тизме түзүүдө колдонулган малекеттик стандарт жөнүндө кабар албагандыгында. Бул мамлекеттик стандарт “ГОСТ 7.1-2003 “Библиографиялык жазуу. Библиографиялык сүрөттөө. Жалпы талаптар жана түзүү эрежелери” деп аталат.

Бул малекеттик стандарт Россия китеп палатасы, Россия федерациясынын басма сөз, телерадиоберүү жана массалык коммуникациялар иштери боюнча министрлиги, Россиянын Мамлекеттик китепканасы жана Россия Федерациясынын Маданият министрлигинин Россиянын улуттук китепканасы, "Илимий-техникалык маалымат, китепкана жана басма иши" стандартташты-

руу боюнча мамлекеттер аралык техникалык комитет тарабынан иштелип чыккан.

Бул мамлекеттик стандартты кабыл алуу үчүн кийинки санала турчу өлкөлөр добуш берген: Армения - Армстандарты; Беларусь – Беларусь Республикасынын Мамстандарты; Казахстан - Казахстан Республикасынын Мамстандарты; Кыргызстан – Кыргызстандарты; Молдова – Молдовастандарты; Россия Федерациясы – Россиянын Мамстандарты; Тажикстан –Тажикстандарт; Туркменистан - «Туркменстандартлары»; Узбекистан –Узмамстандарт; Украина - Украинанын Мамстандарт (2003-жылдын 2-июлундагы №12- протоколу менен “Стандартташтыруу, метрология жана сертификациялоо боюнча мамлекеттер аралык кеңеш” тарабынан кабыл алынган).

Бул стандарт документтин библиографиялык сүрөттөлүшүн, анын бөлүгүн же документтердин тобун түзүүнүн жалпы талаптарын жана эрежелерин библиографиялык сыпаттаманын облусун жана элементтеринин жыйындысын, алардын жайгашуусунун ырааттуулугун, элементтерди толтуруу жана берүү ыкмасын, белгиленген тыныш белгилерин жана кыскартууларды колдонууну белгилейт. Стандартты документтердин сүрөттөмөсүн түзүүдө китепканалар, илимий-техникалык маалымат органдары, мамлекеттик библиография борборлору, басмаканалар, башка библиографиялык мекемелер колдону алат [1].

Библиографиялык шилтемени жана ошондой эле плагиат боюнча текшерүүнү библиографиялык тизмени туура эмес жасалгалоо дагы бузат. Бүгүнкү күндө ЖО-Ждо квалификациялык иштердеги плагиат маселеси өтө актуалдуу жана курч, ошондой эле илимий - билим берүү чөйрөсүнө терс таасирин тийгизүүдө. Ошондуктан, биздин орус кесиптештери макалалардын сериясы даярдап, бул багытта алардын жыйынтыгы боюнча ар кандай изилдөөлөрдү жүзөгө ашырып келет.

Жыйынтыгында плагиат жана башка терс көрүнүштөр менен күрөшүүнүн алкагында илимий тексттерди библиографиялык жол-жоболоштурууда эң көп кездешкен көйгөйлөрдү бөлүп көрсөтүү зарыл болуп жатат жана аларды чечүү жолдорун сөзсүз түрдө баса белгилөө керек.

Студенттер тарабынан жасалган көптөгөн каталар библиографиялык жол-жоболоштуруу боюнча билимдердин жетишсиздигинен келип чыгып жатат, ошондуктан мамлекеттик стандарттар менен иштөө үчүн студенттерди, магистранттарды жана аспиранттарды илимий-изилдөө иштерин библиографиялык жактан жасалгалоо боюнча натыйжалуу окутуу өзгөчө мааниге ээ.

Бишкек мамлекеттик университетиндеги Социалдык маалымат жана документология кафедрасы бүгүнкү күндө Кыргызстандын китепканалары жана маалымат мекемелери үчүн китепкана илиминин өнүгүшүнө олуттуу салым кошкон негизги илимий-изилдөө базасы болуп саналат [4].

Кафедрада "Китепкана таануу жана документ таануу" багыты боюнча келечектеги китепканачыларды окутат. Бул багыттын окуу планынын кесиптик циклинде 8 кредит (240 саат) санындагы “Маалыматтарды аналитикалык-синтетикалык кайра иштетүү” курсу бар. Бул дисциплина студенттерге "маалыматтык талдоо", "маалыматтык синтез", "аналитикалык-синтетикалык кайра иштетүү" түшүнүктөрү, документтерди аналитикалык-синтетикалык кайра иштетүүнүн түрлөрү, би-

блиографиялык жазууну түзүү (сүрөттөө), индекстөө (координаттык, предметациялык, классификациялык); аннотациялоо, реферирлөө жөнүндө түшүнүктөрдү берет. Бул курста библиографиялык жасалгалоого өзгөчө басым жасалат.

Биздин оюбузча, студенттердин илимий-изилдөө иштерин библиографиялык жол-жоболоштуруу көйгөйлөрү өзгөчө курч болгондуктан бул курсту республикадагы ЖОЖдордогу бардык багыттарды даярдоодо киргизүү зарыл деп эсептейбиз.

Адабияттар

1. ГОСТ 7.1 -2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание Общие требования и правила составления [Текст]. – Введ. 2004–07–01. - М.: Госстандарт России: Изд-во стандартов, 2004. – 166с.

2. Основы научно-исследовательской работы студента [Текст]: метод. рекомендации/ авт.-сост. Н.Е. Луйгас. - Минск:БГМУ, 2007.-32с.

3. Оформление научных студенческих работ [Текст]: метод. рекомендации / Мар. гос. ун-т; Науч. б-ка им. Р. А. Пановой МарГУ; сост. Т. В. Архипова [и др.] ; науч. ред. И. О. Безденежных. – 6-е изд., испр. и доп. – Йошкар-Ола : МарГУ, 2020. – 21с.

4. Шаймергенова, Т.А. Библиотечно-библиографическая наука в Кыргызстане: История современность и перспектива развития [Текст]/ Т.А. Шаймергенова// Вестник БГУ. – 2012. - №1 (21). – С. 335-337.

5. Юркевич, А.Г. Учебно-исследовательские работы по гуманитарной и общественно-научной проблематике: учебное пособие для вузов [Текст] / А.Г. Юркевич. – М. : ООО Вариант, 2016. – 155 с.